

dr.sc. Dragan Gabrić

Sveučilište u Mostaru, Mostar, Bosna i Hercegovina
dragan.gabric@sve-mo.ba

dr.sc. Željko Bošnjak

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, Bosna i Hercegovina
zeljko.bosnjak@sve-mo.ba

EMPIRIJSKA ANALIZA OBILJEŽJA ZNAČAJNIH POGREŠNIH PRIKAZIVANJA U FINACIJSKIM IZVJEŠTAJIMA PODUZEĆA U FEDERACIJI BIH

Prethodno priopćenje

Sažetak

Jedan od najvažnijih proizvoda računovodstvenog sustava su financijski izvještaji. U tom kontekstu financijski izvještaji predstavljaju važan izvor informacija za poslovno odlučivanje. Predmet ovog rada je istraživanje obilježja i izvora najčešćih područja značajnog pogrešnog prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH. Cilj je istražiti koja su to najčešća područja značajnih pogrešaka, te utvrditi koji su to osnovni izvori računovodstvenih manipulacija u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH. Istraživanje je provedeno na uzorku poduzeća sa tržišta kapitala u Federaciji BiH u razdoblju od 2010. godine do 2014. godine. Prikupljeni podaci analizirani su primjenom metoda deskriptivne i inferencijalne statistike, a dobiveni rezultati su prezentirani pomoću grafičkih i tabličnih prikaza. Rezultati istraživanja pokazuju da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja odnose na bilančne stavke stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja. Također, istraživanje je pokazalo da se značajna pogrešnih prikazivanja kod poduzeća u Federaciji BiH u najvećem broju javljaju u obliku precijenjenih imovinskih stavki, koja rezultiraju skrivenim (latentnim) gubicima u financijskim izvještajima.

Ključne riječi: *financijski izvještaji, značajno pogrešno prikazivanje, skrivene rezerve, skriveni gubici*

JEL: M41, M42

1. UVOD

Računovodstveni informacijski sustav ima važnu i neospornu ulogu u smislu osiguranja maksimalne informiranosti svih interesnih strana o svim aspektima poslovanja poduzeća. Jedan od najvažnijih proizvoda računovodstvenog informacijskog sustava su financijski izvještaji. U tom kontekstu financijski izvještaji predstavljaju važan izvor informacija za poslovno odlučivanje. S druge strane, financijski izvještaji se mogu promatrati kao poslovni jezik koji jedan poslovni sustav¹ koristi za potrebe komuniciranja sa svojom bližom i daljom okolinom. Stoga je od iznimne važnosti da financijski izvještaji imaju maksimalnu informacijsku vrijednost, a to je moguće ukoliko su isti realno i objektivno prezentirani.

„Cilj je financijskih izvještaja opće namjene² pružiti informacije o financijskom položaju, financijskoj uspješnosti i novčanim tokovima poslovnog subjekta koje su korisne širokom krugu korisnika u donošenju ekonomskih odluka. Financijski izvještaji također prikazuju rezultate uprave u upravljanju resursima koji su joj povjereni.“ (MRS 1³, t. 9.). Jedan od osnovnih zahtjeva iz računovodstvenih propisa i načela je zahtjev za realnošću⁴ i objektivnošću financijskih izvještaja, odnosno fer i istinitom prezentiranju financijske uspješnosti i financijskog položaja poduzeća. Računovodstveni standardi polaze od pretpostavke da financijski izvještaji realno prikazuju financijski položaj, financijsku uspješnost i novčane tokove poduzeća.

¹ Sustav je moguće opisati kao „grupu elemenata, materijalnih ili nematerijalnih, koji su međusobno povezani i koji komuniciraju sa svrhom ostvarivanja jednog ili više ciljeva. Pod pojmom poduzeće uobičajeno se razumije „samostalna privredna organizacija koja obavlja određenu ekonomsku djelatnost radi zarade, odnosno ostvarivanja stanovitog viška povrh troškova poslovanja. U veličini toga viška upravo se i ogleda uspješnost poduzeća. Za poduzeće kao poslovni sustav može se reći da je to složen, dinamičan, stohastičan, otvoren i organizacijski sustav, te da pripada sferi društvenih ili socijalnih sustava.“ (Turk, Deželjin, 1988. citirano prema Tušek, Žager, 2007., 6.).

² Financijski izvještaji opće namjene pružaju informacije o financijskom položaju izvještajnog subjekta, a to su informacije o ekonomskim resursima i potraživanjima od izvještajnog subjekta. Financijski izvještaji pružaju i informacije o učincima transakcija i drugih događaja koji mijenjaju ekonomske resurse i potraživanja od izvještajnog subjekta. Obje vrste informacija predstavljaju koristan input za donošenje odluka o osiguranju resursa za subjekt. (Konceptualni okvir za financijsko izvještavanje, C12)

³ MRS 1 – Prezentiranje financijskih izvještaja

⁴ Pojam realan dolazi od srednjovjekovne latinske riječi *realis* što znači stvaran, odnosno od latinskog res: stvar; djelo; zbilja, istina (Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“: Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr, dostupno 21.01.2016. godine). Kada se raspravlja o primjeni ovog pojma u kontekstu financijskih izvještaja onda bi realni financijski izvještaji označavali one financijske izvještaje koji istinito odražavaju financijsku stvarnost (realan opis, realan rezultat).

Međutim, postoji i druga krajnost, a to je nerealno i neistinito finansijsko izvještavanje. MSFI/MRS⁵ definiraju da „finansijski izvještaji nisu u skladu s MSFI-ima ako sadrže značajne pogreške ili namjerno učinjene beznačajne pogreške kako bi se postiglo prezentiranje određenog finansijskog položaja, finansijske uspješnosti ili novčanih tokova poslovnog subjekta.“ (MRS 8⁶, t. 41.). Postojanje značajnih pogrešaka u finansijskim izvještajima podrazumijeva da isti ne pružaju istinite i objektivne informacije o finansijskom položaju i uspješnosti poslovanja poduzeća⁷.

Cilj ovog rada je istražiti koja su to najčešća područja značajnih pogrešaka, te utvrditi koji su to osnovni izvori računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH. U ovom istraživanju polazi se od pretpostavke da su najčešća područja značajnih pogrešaka u finansijskim izvještajima stavke nenovčanih rashoda. Nadalje, jedna od teza ovog rada je da značajne pogreške u finansijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH proizlaze iz nerealno iskazanih stavki imovine, odnosno stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja. U konačnici, pretpostavlja se da značajne pogreške rezultiraju sa skrivenim (latentnim) gubicima u finansijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH.

Istraživanja koja u fokusu svog interesa imaju ispitivanje različitih aspekata kvalitete finansijskih izvještaja su uvijek, a posebice danas, aktualna i zanimljiva kako znanstvenoj, tako i stručnoj zajednici. To prije svega vrijedi za američku znanstvenu i istraživačku zajednicu u kojoj se posebna pozornost posvećuje računovodstvenim manipulacijama i prijevarama u finansijskim izvještajima, odnosno obilježjima, uzrocima i posljedicama istih. Istraživanja ove vrste manje su zastupljena u europskoj znanstvenoj i stručnoj javnosti. „S druge strane, manja zastupljenost istraživanja računovodstvenih pogrešaka i manipulacija u finansijskim izvještajima na europskom području proizlazi iz manje transparentnih tržišta kapitala i otpora (manjka volje) poduzeća da javno objave potpuni set finansijskih izvještaja.“ (Aljinović Barać, Klepo, 2006., 274.).

2. PREGLED PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA

Postojeća istraživanja o kvaliteti finansijskih izvještaja, u širem smislu, su većinom zastupljena u zemljama anglosaksonskog govornog područja (Cuzdriorean,

⁵ MSFI/MRS – Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja / Međunarodni računovodstveni standardi

⁶ MRS 8 – Računovodstvene politike, promjene računovodstvenih procjena i pogreške

⁷ Za potrebe ovog rada izraz „poduzeće“ koristi se kao pojam koji označava poslovne subjekte bez obzira na formalno pravni oblik organiziranja i poslovanja.

2013., 1-15.) čije se karakteristike institucionalnog okvira poslovanja značajno razlikuju u odnosu na europske i lokalne uvjete.

Seybert (2010., 671-695.) je u svom istraživanju utvrdio da postojanje kapitalizacije troškova istraživanja i razvoja doprinosi većoj vjerojatnosti računovodstvenih manipulacija u financijskim izvještajima. S druge strane, Cohen et al. (2011., 569-604.) su istaknuli da rezerviranja za rizike i troškove mogu biti instrument upravljanja zaradama (engl. *earnings management*), odnosno alat za računovodstvene manipulacije. Utvrđeno je da procjene iznosa rezerviranja za rizike i troškove u jamstvenim rokovima predstavljaju jedan od glavnih izvora značajnih pogrešaka i manipulacija u financijskim izvještajima poduzeća.

U svom radu iz 2011. godine, Dechow et al. (17-82.) su utvrdili da precijenjeni iznosi prihoda, pogrešna prikazivanja troškova i kapitalizacije troškova predstavljaju najčešća područja računovodstvenih manipulacija. Nadalje, predmetnim istraživanjem je utvrđeno da su aktivnosti financiranja i izvanbilančnih transakcija bile puno intenzivnije u razdobljima kada su utvrđena značajna pogrešna prikazivanja u financijskim izvještajima.

Pogrešne klasifikacije stavki financijskih izvještaja ubrajaju se u računovodstvene pogreške koji nemaju utjecaja na realnost iskazane neto imovine poduzeća, ali kroz reklasifikacije se može utjecati na netočne („iskrivljene“) vrijednosti pojedinih pokazatelja analize financijskih izvještaja. Problem pogrešaka u reklasifikaciji stavki financijskih izvještaja istaknut je u istraživanju Haw et al. (2011., 517-553.) koji su utvrdili da su pogrešne klasifikacije troškova permanentan i značajan ekonomski problem. Naime, kod poduzeća u istočnoj Aziji menadžeri oportunistički reklasificiraju troškove poslovanja prezentirajući ih kao ostale stavke u računu dobiti i gubitka, izvan rezultata od poslovnih aktivnosti, s ciljem manipulativnog uljepšavanja rezultata od obavljanja osnovne djelatnosti.

Aljinović Barać i Klepo (2006., 282.) su utvrdili da se najčešće računovodstvene manipulacije kod poduzeća u Republici Hrvatskoj odnose na područja amortizacije, vrijednosnih usklađenja potraživanja i poreza. Nadalje, često se kao izvorom značajnih pogrešaka javljaju i stavke zaliha, rezerviranja za rizike i troškove i priznavanja prihoda. Također, kada se raspravlja o tehnikama utjecaja na financijske izvještaje u lokalnim i regionalnim uvjetima, istraživanja (Klepo, 2005.; Aljinović Barać i Klepo, 2006.) pokazuju da su manipulacije u financijskim izvještajima koje se odnose na metode u vezi priznavanja i mjerenja računovodstvenih kategorija (diskrecijski izbori računovodstvenih politika i procjena, reklasifikacije, nepotpuna i djelomična objavljivanja i drugo) češći način upravljanja zaradama i utjecaja na financijske izvještaje od metoda vremenskog tempiranja i dizajniranja realnih poslovnih transakcija.

Može se istaknuti da je problematika ovog istraživanja aktualna i nedovoljno istražena, osobito u domaćim i regionalnim uvjetima. Osnovni doprinos ovog istraživanja je spoznaja o osnovnim obilježjima i izvorima značajnog pogrešnog prikazivanja, na uzorku poduzeća u Federaciji BiH, kako bi se unaprijedila spoznaja o razini kvalitete financijskih izvještaja.

3. OBLIKOVANJE MODELA ISTRAŽIVANJA

Metodološki pristup istraživanju kvalitete financijskih izvještaja podrazumijeva načine istraživanja i analiziranja značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima. S tim u vezi, moguće je identificirati tri osnovna metodološka pristupa istraživanju značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima (Gabrić, 2017., 112.):

1. „istraživanja značajnih pogrešnih prikazivanja utemeljena na obračunskim veličinama;
2. istraživanja značajnih pogrešnih prikazivanja utemeljena na financijskim i nefinancijskim pokazateljima; i
3. alternativni pristupi istraživanja značajnih pogrešnih prikazivanja.“

U konkretnom slučaju, za potrebe ovog istraživanja polazi se od metodološkog pristupa utemeljenog na obračunskim veličinama. Međutim, ovdje se ne radi o klasičnom pristupu koji uzima u obzir ukupan iznos obračunskih veličina na razini financijskih izvještaja, već o djelom modificiranom pristupu koji razmatra pojedine stavke financijskih izvještaja. Jedan od osnovnih ciljeva ovog istraživanja je utvrditi izvore značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH. U razvoju konceptualnog modela istraživanja polazi od pretpostavke da su najznačajnije stavke imovine poduzeća: stalna sredstva, zalihe i kratkoročna potraživanja u funkciji značajnog pogrešnog prikazivanja. Model istraživanja može se predstaviti u obliku funkcije.

$$MM_{i,t} = f(NCA, Inv, SRec) \quad (1)$$

gdje je

MM	-	Značajno pogrešno prikazivanje u financijskim izvještajima
NCA	-	Stalna sredstva (engl. <i>Non-Current Assets</i>)
Inv	-	Zalihe (engl. <i>Inventories</i>)
SRec	-	Kratkoročna potraživanja (engl. <i>Short term receivables</i>)
i, t	-	za poduzeće i , u razdoblju t

Drugim riječima, ovako koncipiran model podrazumijeva da mjerenje (engl. *measurment*) stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja predstavlja osnovni izvor najčešćih značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH. Kada se govori o mjerenju misli se prije svega na naknadno mjerenje, gdje Međunarodni računovodstveni standardi zahtijevaju kontinuirano praćenje nadoknadivog iznosa imovinskih stavki, te po potrebi umanjene istih na nadoknadivi iznos ukoliko je ista manja od knjigovodstvenog iznosa imovine.

Budući da je značajno pogrešno prikazivanje prije svega računovodstveni i revizijski koncept, relevantno pojmovno određenje dolazi upravo iz područja računovodstvene i revizijske teorije. Prema MRS-u 8 (t. 5) „pogreška je značajna ako može, pojedinačno ili skupno, utjecati na ekonomske odluke koje korisnici donose na osnovu financijskih izvještaja. Značajnost ovisi o kombinaciji veličine i vrste izostavljene ili pogrešno prikazane stavke financijskih izvještaja.“ Računovodstvene pogreške, pa i one značajne, nastaju u vezi s priznavanjem, mjerenjem, prezentiranjem ili objavljivanjem elemenata financijskih izvještaja. Razloge za nastanak pogrešaka treba tražiti u nedostatku informacija, krivoj procjeni određenog poslovnog događaja ili financijskog učinka transakcije, neznanja, ili u konačnici, namjeri za pogrešno prikazivanje. „Računovodstvene manipulacije se najčešće razmatraju u kontekstu legalnih (u okviru zakona) ili nelegalnih (izvan okvira zakona) akcija i postupaka. Ove potonje podrazumijevaju prijevarne aktivnosti koje su nisu u skladu s međunarodnim računovodstvenim standardima, a predstavljaju i nezakonita kaznena djela. Gulin (2002, 34) ističe da, iako pojam „manipulacije“ asocira na negativne konotacije povezane sa nezakonitim postupcima, nisu sve manipulacije *a priori* nelegalne i negativne.“ „U većini slučajeva, računovodstvene manipulacije su u okviru zakonom propisanih normi (na granici), dok financijske prijave predstavljaju nelegalne postupke i aktivnosti (vidjeti Dechow i Skinner, 2000.).“ (Aljinović Barać i Klepo, 2006., 275.).

Jedna od teza ovog istraživanja pretpostavlja da značajne pogreške rezultiraju sa skrivenim (latentnim) gubicima u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH, što se može predstaviti u obliku funkcije.

$$\text{HLoR}_{i,t} = f(\text{MM}_{i,t}) \quad (2)$$

$$\text{HLoR}_{i,t} = f(\text{NCA}, \text{Inv}, \text{SRec}) \quad (3)$$

gdje je

- HLoR_{i,t} - Skriveni gubici ili rezerve u financijskim izvještajima
- MM - Značajno pogrešno prikazivanje u financijskim izvještajima
- NCA - Stalna sredstva (engl. Non-Current Assets)
- Inv - Zalihe (engl. Inventories)
- SRec - Kratkoročna potraživanja (engl. Short term receivables)
- i,t - za poduzeće *i*, u razdoblju *t*

Naime, kao rezultat nerealnog financijskog izvještavanja koje se manifestira u obliku utvrđenih značajnih pogrešaka i računovodstvenih manipulacija javljaju se skriveni (latentni) gubici ili skrivene (latentne) rezerve (dobici). Skriveni (latentni) gubici ili skrivene (latentne) rezerve (dobici) mogu se pojaviti (nastati) kako na stavkama aktive (imovine), tako i na stavkama pasive (prije svega obveza) u bilanci stanja.

Slika 1. – Izvori skrivenih rezervi i skrivenih gubitaka u bilanci stanja

AKTIVA	PASIVA
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p style="text-align: center;">SKRIVENE (LATENTNE) REZERVE</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p style="text-align: center;">Podcjenjivanje imovine</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p style="text-align: center;">SKRIVENI (LATENTNI) GUBICI</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p style="text-align: center;">Precjenjivanje imovine</p> </div>	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin-bottom: 10px;"> <p style="text-align: center;">SKRIVENE (LATENTNE) REZERVE</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p style="text-align: center;">Precjenjivanje obveza</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p style="text-align: center;">SKRIVENI (LATENTNI) GUBICI</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p style="text-align: center;">Podcjenjivanje obveza</p> </div>

Izvor: prilagođeno prema Žager i Žager, 1999., 99.

Slika 1. pokazuje da skrivene rezerve nastaju kao rezultat podcjenjivanja imovine poduzeća, što podrazumijeva da poduzeće iskazuje imovinu u manjem iznosu u odnosu na realno stanje. Podcjenjivanje imovinskih stavki može proizaći iz računovodstvenih postupaka prekomjerne amortizacije, neprovođenja kapitalizacije troškova kod stalnih sredstava i zaliha, prekomjernog vrijednosnog usklađenja potraživanja i zaliha i drugo. Također, skrivene rezerve se mogu pojaviti i kao rezultat precjenjivanja obveza, koje može proizaći iz računovodstvenih postupaka prekomjernog rezerviranja, ukalkuliranja troškova u tekućem razdoblju, a koja se odnose na prethodna ili buduća razdoblja, odgođenog priznavanja prihoda u naredna razdoblja, a koji se odnose na tekuće razdoblje i drugo.

S druge strane, skriveni gubici javljaju se kao rezultat precjenjivanja imovine, što podrazumijeva da poduzeće iskazuje imovinu u većem iznosu u odnosu na realno stanje. Precjenjivanje imovinskih stavki može proizaći iz računovodstvenih postupaka nedostatne amortizacije ili nepriznavanja amortizacije, prekomjerne kapitalizacije troškova kod stalnih sredstava i zaliha, neprovođenja ili nedostatnog vrijednosnog usklađenja potraživanja i zaliha, i drugo. Također, skriveni gubici se mogu pojaviti i kao rezultat podcjenjivanja obveza, koje može proizaći iz računovodstvenih postupaka nedostatnog rezerviranja, priznavanja prihoda unaprijed koja se odnose na buduća razdoblja i drugo.

U konkretnom istraživačkom modelu polazi se od pretpostavke da su značajna pogrešna prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH

proizlaze iz računovodstvenih postupaka koji rezultiraju precijenjenom imovinom društva. S druge strane, precijenjena imovina rezultira skrivenim gubitcima u financijskim izvještajima, odnosno u imovini poduzeća u Federaciji BiH.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

4.1. Uzorak istraživanja

Za potrebe empirijskog dijela istraživanja definiran je uzorak poduzeća s osnovnom i kontrolnom skupinom poduzeća. U osnovnu skupinu uzorka uključena su poduzeća čiji su financijski izvještaji sadržavali značajna pogrešna prikazivanja, dok su u kontrolnu skupinu uzorka uključena sva ostala poduzeća čiji financijski izvještaji nisu sadržavali značajna pogrešna prikazivanja. Osnovnu i kontrolnu skupinu uzorka (vidjeti Tablicu 2.) čine revidirani godišnji financijski izvještaji poduzeća čiji su vlasnički vrijednosni papiri⁸ (dionice) uvršteni na organiziranom tržištu kapitala u Federaciji BiH (Sarajevska burza).

Tablica 2. - Projektiranje uzorka istraživanja

Opis	Broj
Ukupan broj poduzeća na kotaciji, slobodnom primarnom i sekundarnom tržištu na Sarajevskoj burzi	208
Neaktivna poduzeća čijim se dionicama ne trguje (suspenzija i drugo)	(12)
Financijski subjekti i institucije	(21)
UKUPNO broj poduzeća	175
Ukupan broj jedinica (opservacija) osnovne populacije u razdoblju od 2010. - 2014. godine (175 poduzeća x 5 godina)	875
Ukupan broj jedinica u uzorku u razdoblju 2010. - 2014. godine	257

Izvor: vlastita izrada autora temeljem podataka sa Sarajevske burze

U prvom koraku, u uzorak je uključena ukupna populacija poduzeća čiji vrijednosni papiri kotiraju na Sarajevskoj burzi, a koju za potrebe ovog istraživanja čine svi emitenti čiji su vlasnički vrijednosni papiri uvršteni na segmente kotacije poduzeća (jedan emitent), primarnog slobodnog tržišta (29 poduzeća) i sekundarnog slobodnog tržišta (178 poduzeća), što čini populaciju od ukupno

⁸ “Vrijednosni papir”, u smislu ovog Zakona o tržištu vrijednosnih papira („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ broj 85/08, 109/12), prenosiva je isprava u nematerijaliziranom obliku - elektronskom zapisu, emitirana u seriji na osnovu koje se ostvaruju prava prema emitentu i vrši prijenos prava, u skladu sa zakonom i odlukom o emisiji.

208 poduzeća⁹. U drugom koraku, iz ukupnog uzorka isključena su sva poduzeća koja su neaktivna, kao i financijske institucije zbog institucionalnih specifičnosti poslovanja.

U kontekstu adekvatnosti dobivenog uzorka, s aspekta ukupnog broja poduzeća uključenih u uzorak (117 poduzeća) u odnosu na ukupan broj poduzeća odabrane populacije (175 poduzeća), onda se može istaknuti da je u uzorak uključeno 66,86% od ukupnog broja poduzeća, što je pokazatelj koji je na zadovoljavajućoj razini. Budući da su za neka poduzeća prikupljeni revidirani godišnji financijski izvještaji za jednu godinu, a za neke za više godina, onda je ukupan broj revidiranih godišnjih financijskih izvještaja koji su uključeni u konačni uzorak (osnovna i kontrolna skupina) 257 izvještaja, što čini 29,37% od ukupne populacije (875 izvještaja), što je pokazatelj koji je na zadovoljavajućoj i prihvatljivoj razini pogotovo u području društvenih istraživanja. Kada se govori o vremenskoj definiciji uzorka i kontrolnog uzorka za potrebe ovog istraživanja, u uzorak su uključena poduzeća čiji su vlasnički vrijednosni papiri uvršteni na organizirano tržište kapitala, odnosno segmente kotacije emitenata, primarnog i sekundarnog slobodnog tržišta Sarajevske burze, u petogodišnjem razdoblju od 2010. godine do 2014. godine.

4.2. Metode prikupljanja i obrade podataka

Metodologija prikupljanja i obrade podataka podrazumijeva izbor odgovarajućih instrumenata prikupljanja, sistematizacije, klasifikacije i statističke obrade podataka. Podatci za potrebe empirijskog dijela istraživanja prikupljeni su primjenom tehnike analize sadržaja revizorskih i godišnjih financijskih izvještaja u razdoblju od 2010. godine do 2014. godine na uzorku poduzeća čiji vrijednosni papiri kotiraju na tržištu kapitala u Federaciji BiH. U narednom koraku podatci su klasificirani i rangirani gdje je to bilo potrebno. Ovdje se posebno ističe varijabla značajno pogrešno prikazivanja koja je za potrebe ovog istraživanja tretirana kao dihotomna varijabla s dva moguća stanja ranga: financijski izvještaji poduzeća ne sadrže značajna pogrešna prikazivanja (rang 0) i financijski izvještaji poduzeća sadrže značajna pogrešna prikazivanja (rang 1). Na kraju podatci su pregledani, oblikovani i pripremljeni na način primjeren za unos u statistički program (engl. *SPSS – Statistical Package for Social Sciences*) za statističke analize i testiranja. Za potrebe empirijskog dijela istraživanja kao temeljni oblik znanstveno-spoznajnog procesa primijenjene su statističke metode koje uključuju primjenu deskriptivne statistike i inferencijalnih testova razlika, a dobiveni rezultati su prezentirani pomoću grafičkih i tabličnih prikaza.

⁹ Podatci se odnose na dan 29.02.2016. godine koji predstavlja trenutak formiranja uzorka i početka prikupljanja empirijskih podataka za potrebe istraživanja, a isti su dobiveni na službenih podataka sa Sarajevske burze (Izvor: www.sase.ba)

5. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Kada se raspravlja o područjima značajnog pogrešnog prikazivanja u financijskim izvještajima, može se istaknuti da svaka stavka u svakom financijskom izvještaju može biti obuhvaćena eventualnom značajnom pogreškom ili računovodstvenom manipulacijom. Samim time, radi se o velikom broju stavki financijskih izvještaja. Primjenjujući načelo „okrupnjavanja“ pojedinih stavki financijskih izvještaja, za potrebe ovog istraživanja odabrana su određena područja financijskih izvještaja (vidjeti Tablicu 3.) kao potencijalno problemska područja gdje se mogu javiti računovodstvene manipulacije i značajna pogrešna prikazivanja.

Tablica 3. – Pregled područja financijskih izvještaja koja mogu biti obuhvaćena značajnim pogrešnim prikazivanjem

Oznaka	Područje izvještavanja	Oznaka	Područje izvještavanja
1	Prihodi	10	Tečajne razlike
2	Troškovi za prodano	11	Porezi
3	Primanja zaposlenih	12	Umanjenje zaliha
4	Amortizacija	13	Stalna sredstva
5	Rezerviranja	14	Kapitalizacija troškova
6	Vrijednosna usklađenja	15	Financijska imovina
7	Umanjenja imovine	16	Kapital
8	Rashodi kamata	17	Obveze
9	Revalorizacija	18	Ostalo

Izvor: vlastita izrada autora

Iz tabličnog prikaza može se uočiti da su kao većina potencijalnih problemskih područja označene stavke računa dobiti i gubitka. Polazeći od činjenice da se računovodstveni sustav temelji na dvojnog knjigovodstvu¹⁰, to znači da se svaka stavka koja se pogrešno evidentira u okviru stavki bilance uspjeha, istovremeno pogrešno odrazi i na stavku nekog drugog financijskog izvještaja, prije svih bilance stanja i izvještaja o novčanim tokovima. Drugi razlog je činjenica da znanstvena i stručna javnost promatra eventualne značajne računovodstvene pogreške i računovodstvene manipulacije u kontekstu učinka na uspješnost poslovanja, a zatim i financijski položaj.

Deskriptivna statistika u vezi značajnog pogrešnog prikazivanja u financijskim izvještajima, omogućuje uvid u rezultate mjerenja centralne tendencije područja

¹⁰ Sustav dvojnog knjigovodstva se temelji na evidentiranju svake poslovne promjene u računovodstvu i knjigovodstvu najmanje na dva konta (stavke), pri čemu se uvijek zadržava bilančna ravnoteža kao osnovno računovodstveno načelo (jednakost aktive i pasive).

značajnog pogrešnog prikazivanja. Tablica 4. pokazuje da od ukupnog broja poduzeća, odnosno jedinica uključenih u uzorak (N=257), kod njih 95 ili 36,97% je utvrđeno da financijski izvještaji sadrže značajna pogrešna prikazivanja. S druge strane, kod 162 poduzeća, odnosno jedinice uključene u uzorak (Nedostaje=162) ili 63,03% nije iskazano kvalificirano revizorovo mišljenje s modifikacijama, odnosno nisu utvrđene značajne pogreške u financijskim izvještajima.

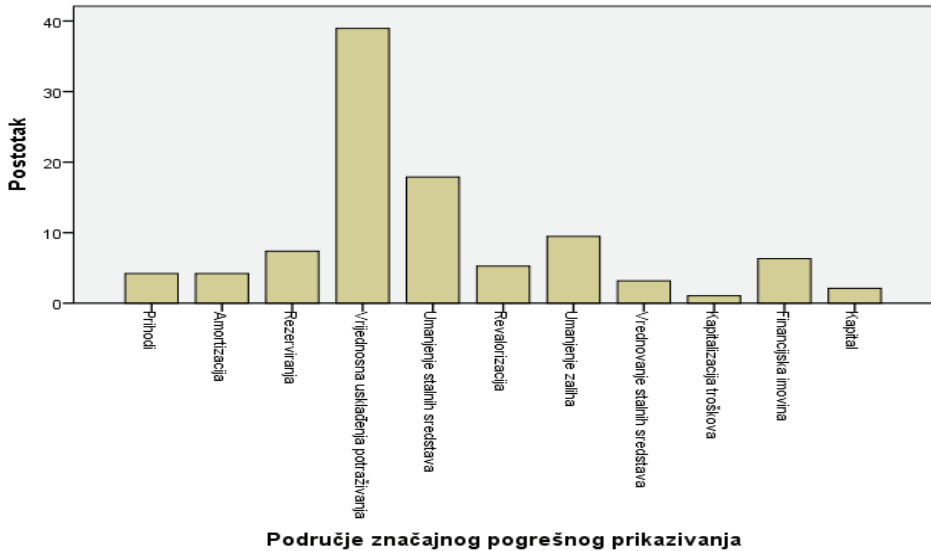
Tablica 4. – Deskriptivna statistika za područja značajnog pogrešnog prikazivanja

N	Valjano	95
	Nedostaje	162
Srednja vrijednost		7.62
Medijan		6.00
Mod		6.00
Standardna devijacija		3.507

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

U kontekstu rezultata centralne tendencije distribucije značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima, mjera dominantne vrijednosti (mod) pokazuje najčešće područje značajnih pogrešnih prikazivanja, odnosno računovodstvenih manipulacija u financijskim izvještajima. Mjera dominantne vrijednosti u konkretnom slučaju (Mod=6,00) ukazuje da najčešće područje financijskog izvještavanja uz koje se povezuju računovodstvene manipulacije i značajne pogreške je stavka vrijednosnog usklađenja potraživanja (prije svega potraživanja od prodaje). S druge strane, centralna vrijednost (medijan) dijeli ukupna značajna pogrešna prikazivanja na dva dijela i u konkretnom slučaju poprima vrijednost 6,00, što znači da u više od 50% slučajeva, točnije 54,70% slučajeva značajnog pogrešnog prikazivanja odnosi se na stavke prihoda, amortizacije, rezerviranja za rizike i troškove te vrijednosna usklađenja potraživanja.

Grafikon 1. – Pregled najčešćih područja značajnih pogrešnih prikazivanja

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

Rezultati istraživanja (vidjeti Grafikon 1.) pokazuju da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja i računovodstvenih manipulacija odnose na stavke vrijednosnih usklađenja potraživanja i umanjena imovine (n=63; 66,30%), i to: vrijednosna usklađenja potraživanja (n=37; 38,90%), umanjenje stalnih sredstava (n=17; 17,90%) i umanjenje zaliha (n=9; 9,50%). Kada se govori o ostalim područjima financijskih izvještaja u vezi značajnih pogrešnih prikazivanja (vidjeti Prilog 1.), ista se odnose na rezerviranja za rizike i troškove (n=7; 7,40%), revalorizaciju stalnih sredstava (n=5; 5,30%), vrednovanje financijske imovine (n=6; 6,30%) i amortizaciju dugotrajne imovine (n=4; 4,20%). Prethodno navedeno ukazuje na činjenicu da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja odnose na stavke umanjena vrijednosti imovine, i to: stalnih sredstava, kratkotrajnih (tekućih) potraživanja i zaliha.

Prema Aljinović Barać i Klepo (2006., 282.) „manja zastupljenost složenih poslovnih transakcija (poslovne kombinacije, konsolidacijski postupci i drugo) i računovodstvenih postupaka svojstvenih modernim poslovnim sustavima (npr. priznavanje interno razvijene nematerijalne imovine) kao izvora značajnih pogrešaka i računovodstvenih manipulacija proizlaze iz prevladavajućih obilježja lokalnih poduzeća.“

Testiranje pretpostavki ovog istraživanja izvršeno je primjenom inferencijalnih testova razlika, kod bilančnih stavki stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja između poduzeća sa značajnim pogreškama u financijskim izvještajima i poduzeća bez značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima. Rezultati primjene neparametrijskog testa razlika prezentirani u Tablici 5. pokazuju da postoji značajna razlika u prosječnom iznosu stalnih sredstava ($p=0,000$), zaliha ($p=0,000$) i kratkotrajnih potraživanja ($p=0,004$) između poduzeća čiji financijski sadrže značajna pogrešna prikazivanja i poduzeća čiji financijski izvještaji ne sadrže značajna pogrešna prikazivanja, na razini signifikantnosti od 1% ($p<0,01$).

Tablica 5. – Rezultati testova razlika u iznosu stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja u kontekstu značajnih pogrešaka

Redni broj	Stavka	Oznaka	Mann-Whitney test	T-test	Sig. razlika po oba testa
			Sig.	Sig.	
1.	Stalna sredstva	NCA	0,000*	0,001*	DA
2.	Zalihe	Inv	0,000*	0,001*	DA
3.	Kratkoročna potraživanja	SRec	0,004*	0,001*	DA

*razina značajnosti od 0,01

Izvor: Rezultati istraživanja; SPSS v. 20

S druge strane, rezultati provedenog parametrijskog T-testa razlika (vidjeti Prilog 4.) potvrđuju prethodno iznesene rezultate neparametrijskog testa razlika, te pokazuju da postoji statistički značajna razlika na razini značajnosti od 1% (vidjeti Tablicu 5.) kod stalnih sredstava (NCA) ($df=255$; $p=0,001$), zaliha (Inv) ($df=255$; $p=0,001$) i kratkotrajnih potraživanja (SRec) ($df=255$; $p=0,001$) između poduzeća sa značajnim pogrešnim prikazivanjima u financijskim izvještajima i poduzeća bez značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima.

Nadalje, prosječni knjigovodstveni iznos stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja je manji kod poduzeća čiji financijski izvještaji ne sadrže značajna pogrešna prikazivanja u odnosu na poduzeća čiji financijski izvještaji sadrže značajna pogrešna prikazivanja (vidjeti Prilog 3.). Prethodno navedeno ukazuje da je glavni izvor značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH neprižnavanje umanjenja vrijednosti imovinskih stavki stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja. Budući da su iznosi

nepriznatih umanjenja vrijednosti sadržani u imovini, iskazani knjigovodstveni iznos stalnih sredstava, zaliha i kratkotrajnih potraživanja kod poduzeća sa značajnim pogrešnim prikazivanjem je u prosjeku veći u odnosu na poduzeća bez značajnih pogrešnih prikazivanja. Rezultati istraživanja pokazuju da značajna pogrešnih prikazivanja kod poduzeća u Federaciji BiH u najvećem broju proizlaze iz precijenjenih imovinskih stavki. Na kraju, pokazuje se da značajna pogrešna prikazivanja u najvećem broju slučajeva rezultiraju sa skrivenim (latentnim) gubicima u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH.

6. ZAKLJUČAK

Postizanje maksimalne informacijske korisnosti financijskih izvještaja je jedan od osnovnih ciljeva procesa financijskog izvještavanja. Neophodan preduvjet za realizaciju tog cilja su realno i objektivno prezentirani financijski izvještaji odnosno financijski izvještaji bez značajnih pogrešaka i računovodstvenih manipulacija. Rezultati ovog istraživanja su pokazala da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća u Federaciji BiH odnose na stavke vrijednosnih usklađenja kratkotrajnih potraživanja i umanjenja vrijednosti stalnih sredstava i zaliha.

Osim prethodno navedenog, ovakvi rezultati istraživanja upućuju na nekoliko zaključaka. Prije svega, poduzeća u Federaciji BiH u pravilu primjenjuju model troška kod vrednovanja imovinskih stavki. Naime, primjena modela troška u pravilu zahtjeva kontinuiranu provjeru iznosa iskazanih imovinskih stavki najmanje jednom godišnje kroz testove umanjenja, te eventualno priznavanje vrijednosnih usklađenja i umanjenja vrijednosti stalnih sredstava i zaliha. Ovakvi rezultati sugeriraju da su konzervativne računovodstvene politike, kod kojih je primjena modela troška pravilo vrednovanja, a primjena modela fer vrijednosti izuzetak od pravila, dominantne kod poduzeća u Federaciji BiH.

Drugi zaključak sugerira da se kod značajnih pogrešnih prikazivanja u vezi vrijednosnih usklađenja u većini slučajeva radilo o situacijama da poduzeća nisu priznala vrijednosna usklađenja i umanjenja imovine (potraživanja, zaliha i stalnih sredstava). Drugim riječima, u većini situacija značajna pogrešna prikazivanja rezultirala su precijenjenim imovinom, što se odrazilo i na iskazani precijenjeni rezultat poslovanja. Prethodno navedeno upućuje na postojanje skrivenih (latentnih) gubitaka kod promatranih poduzeća sa značajnim pogreškama u financijskim izvještajima.

Treći zaključak odnosi se na činjenicu da se najčešća područja značajnih pogrešnih prikazivanja, u pogledu uspješnosti poslovanja, odnose na područja priznavanja i mjerenja nenovčanih rashoda (vrijednosnih usklađenja, umanjenja

vrijednosti imovine, rezerviranja za rizike i troškove, te amortizacije). Razloge treba tražiti u činjenici da se primjenom odabranih računovodstvenih politika na području nenovčanih troškova može utjecati (manipulirati) na uspješnost poslovanja bez izdataka novčanih resursa i ekonomskih koristi. Treba naglasiti da ovakvim načinom utjecaja na uspješnost poslovanja i financijski položaj, radi o kratkoročnom učinku na uspješnost poslovanja, odnosno vremenskom rasporedu rezultata poslovanja, dok dugoročno promatrano takvog utjecaja nema.

Rezultati ovog istraživanja predstavljaju korisnu spoznaju o razini kvalitete financijskih izvještaja u Federaciji BiH, odnosno o najčešćim područjima, izvorima i oblicima značajnih pogrešaka i računovodstvenih manipulacija u financijskim izvještajima. Doprinos ovog istraživanja ogleda se i u činjenici da će se rezultati moći iskoristiti u funkciji unaprjeđenja procesa financijskog izvještavanja i razine kvalitete financijskih izvještaja u cjelini.

U pogledu smjernica za naredna istraživanja, korisno bi bilo istražiti koje su to osnovni motivi računovodstvenih manipulacija u financijskim izvještajima. Također, interesantno bi bilo istražiti osnovna obilježja i izvore značajnih pogrešaka u financijskim izvještajima poduzeća promatrano po pojedinim djelatnostima

LITERATURA

1. Aljinović Barač, Ž., Klepo, T. (2006.): Features of accounts manipulations in Croatia, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci – Časopis za ekonomsku teoriju i praksu 24, Ekonomski fakultet Rijeka, Rijeka, str. 273-290.
2. Cohen D., Darrrough M., Huang R., Zach T. (2011.): Warranty Reserve: Contingent Liability, Information Signal, or Earnings Management Tool?, *The Accounting Review*, Vol. 86, No. 2, str. 569–604.
3. Cuzdriorean, D.D. (2013.): Most recent findings in earnings management area: interesting insights from traditionally top 5 leading accounting journals, *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 15(2), str. 402-416.
4. Dechow P.M., Ge, W., Larson C.R., Sloan R.S. (2011.): Predicting Material Accounting Misstatements, *Contemporary Accounting Research*, Vol. 28, No. 1, str. 17–82.
5. Dechow, P. M., D. J. Skinner (2000.): Earnings management: reconciling the views of accounting academics, practitioners, and regulators. *Accounting Horizons*, str. 235-250.
6. Gabrić, D. (2017.): Utvrđivanje i predviđanje značajnih pogrešnih prikazivanja u financijskim izvještajima poduzeća primjenom pokazatelja analiza financijskih izvještaja, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

7. Gulin, D. (2002.): Manipulacije na financijskim tržištima i njihov utjecaj na financijske izvještaje, Računovodstvo, financije i revizija u suvremenim gospodarskim uvjetima, XXXVII. simpozij Pula, Zagreb, HZRI F
8. Haw I.M., Ho S.S.M., Li A.Y. (2011.): Corporate Governance and Earnings Management by Classification Shifting, Contemporary Accounting Research, Vol. 28, No. 2, str. 517– 553.
9. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“: Hrvatska enciklopedija, www.enciklopedija.hr
10. Savez računovođa, revizora i financijskih djelatnika FBiH (2017.): Međunarodni računovodstveni standardi / Međunarodni standardi financijskog izvještavanja (MSFI/MRS), Mostar
11. Seybert N. (2010.): R&D Capitalization and Reputation-Driven Real Earnings Management, The Accounting Review, Vol. 85, No. 2, str. 671-693.
12. Tušek, B.; Žager, L. (2007.): Revizija, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb
13. Zakon o tržištu vrijednosnih papira („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ broj 85/08 i 109/12)
14. Žager, K.; Žager, L. (1996.): Računovodstveni standardi, financijski izvještaji i revizija, Inženjerski biro d.d., Zagreb
15. Žager, L., Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever, S. (2008.): Analiza financijskih izvještaja, Masmedia, Zagreb

Dragan Gabrić, Ph.D.

University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina
dragan.gabric@sve-mo.ba

Željko Bošnjak, Ph.D.

Faculty of Economics, University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina
zeljko.bosnjak@sve-mo.ba

THE EMPIRICAL ANALYSIS OF THE FEATURES OF MATERIAL MISSTATEMENT IN THE FINANCIAL STATEMENTS OF COMPANIES IN THE FEDERATION OF B&H

Preliminary communication

Abstract

One of the most important products of the accounting system are financial statements. In this context, financial statements are important source of information for business decision-making. The subject of this paper is the research of characteristics and sources of the most common areas of material misstatement in the financial statements of companies in the Federation of B&H. The aim is to explore the most common areas of material misstatement and to determine general sources of accounting manipulation in the financial statements of companies in the Federation of B&H. The research was conducted on a sample of companies from the capital market in the Federation of B&H in the period from 2010 to 2014. The collected data were analyzed using the descriptive and inferential statistics methods, and the obtained results are presented in graphics and tables. The research results indicates that the most common areas of material misstatements are the items of fixed assets, inventories and short-term receivables. Also, research has revealed that material misstatements in companies in the Federation of B&H mostly appear in the form of overpriced asset items, that results in hidden (latent) losses in the financial statements.

Keywords: *financial statements, material misstatement, hidden reserves, hidden losses*

JEL: M41, M42

Prilog 1. – Pregled područja značajnih pogrešnih prikazivanja

	Broj	Postotak	Valjani postotak	Kumulativni postotak	
Važeći	Prihodi	4	1,6	4,2	4.2
	Amortizacija	4	1,6	4,2	8.4
	Rezerviranja	7	2,7	7,4	15.8
	Vrijednosna usklađenja	37	14,4	38,9	54.7
	Umanjenje stalnih sredstava	17	6,6	17,9	72.6
	Revalorizacija	5	1,9	5,3	77.9
	Umanjenje zaliha	9	3,5	9,5	87.4
	Vrednovanje stalnih sredstava	3	1,2	3,2	90.5
	Kapitalizacija troškova	1	0,4	1,1	91.6
	Financijska imovina	6	2,3	6,3	97.9
	Kapital	2	0,8	2,1	100.0
Ukupno	95	37,0	100,0		
Nedostaje	162	63,0			
UKUPNO	257	100,0			

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

Prilog 2. – Rezultati testa razlika primjenom Mann U Whitney testa

Hypothesis Test Summary

	Null Hypothesis	Test	Sig.	Decision
1	The distribution of NCA is the same across categories of MM.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	,000	Reject the null hypothesis.
2	The distribution of Inv is the same across categories of MM.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	,000	Reject the null hypothesis.
3	The distribution of SRec is the same across categories of MM.	Independent-Samples Mann-Whitney U Test	,004	Reject the null hypothesis.

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

Prilog 3. – Rezultati grupne statistike kod testiranja razlika T-testom

	MM	N	Srednja vrijednost	Standardna devijacija	St. greška sredine
NCA	Pozitivno revizorsko mišljenje	162	56017235,47	175519658,93	13790126,78
	Modificirano revizorsko mišljenje	95	249314641,29	673580285,94	69107879,17
Inv	Pozitivno revizorsko mišljenje	162	3412316,28	7763291,17	609941,75
	Modificirano revizorsko mišljenje	95	11516061,44	28048117,55	2877676,14
SRec	Pozitivno revizorsko mišljenje	162	7400105,59	18040439,99	1417390,82
	Modificirano revizorsko mišljenje	95	19258821,00	36563905,01	3751377,50

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20

Prilog 4. – Rezultati testa razlika primjenom T-testa

		Levene's Test za jednakost varijanci		T-test za jednakost srednjih vrijednosti						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Srednja vrijednost razlike	St. greška razlike	95% interval povjerenja razlike	
									Donji	Gornji
NCA	Jednake varijance pretpostavljene	37,938	,000	-3,462	255	,001	-193297405,82208	55836791,55196	-303257389,61184	-83337422,03233
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-2,743	101,541	,007	-193297405,82208	70470323,97430	-333082545,90370	-53512265,74046
Inv	Jednake varijance pretpostavljene	22,533	,000	-3,462	255	,001	-8103745,16161	2340546,73988	-12713008,59569	-3494481,72754
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-2,755	102,515	,007	-8103745,16161	2941606,52247	-13938056,01515	-2269434,30807
SRec	Jednake varijance pretpostavljene	41,436	,000	-3,473	255	,001	-11858715,40457	3414848,07440	-18583611,81191	-5133818,99723
	Jednake varijance nisu pretpostavljene			-2,957	121,311	,004	-11858715,40457	4010215,69476	-19797789,82663	-3919640,98250

Izvor: Rezultati istraživanja (N=257); SPSS v.20